

VÄSTRA
GÖTALANDSREGIONEN
VÄSTERVET

Marstrands norra inlopp

Arkeologi i Marstrands hamn 9
Arkeologisk utredning
Marstrand 5:39 m.fl.
Marstrands socken, Kungälv's kommun
Thomas Bergstrand och Matthew Gainsford
Bohusläns museum
Rapport 2014:42

BOHUSLÄNS
MUSEUM

Marstrands norra inlopp

Arkeologi i Marstrands hamn 9

Arkeologisk utredning

Marstrand 5:39 m.fl.

Marstrands socken, Kungälv's Kommun

Bohusläns museum Rapport 2014:42

SSN 1650-3368

Författare Thomas Bergstrand och Matthew Gainsford

Grafisk form Gabriella Kalmar

Layout och teknisk redigering Gabriella Kalmar

Omslagsbild Bilden visar ett danskt situationskort som visar den danska flottans angrepp på Marstrand och Carlstens fästning i juli 1719. Arkiv: Det kongelige bibliotek, Danmark. Fotografisk atelier. Nr XVIII 4.1. Marstrand C.

Tryck Bording AB, Borås 2015

Kartor ur allmänt kartmaterial, © Lantmäteriverket medgivande 90.8012

Bohusläns museum

Museigatan 1

Box 403

451 19 Uddevalla

tel 0522-65 65 00, fax 0522-126 73

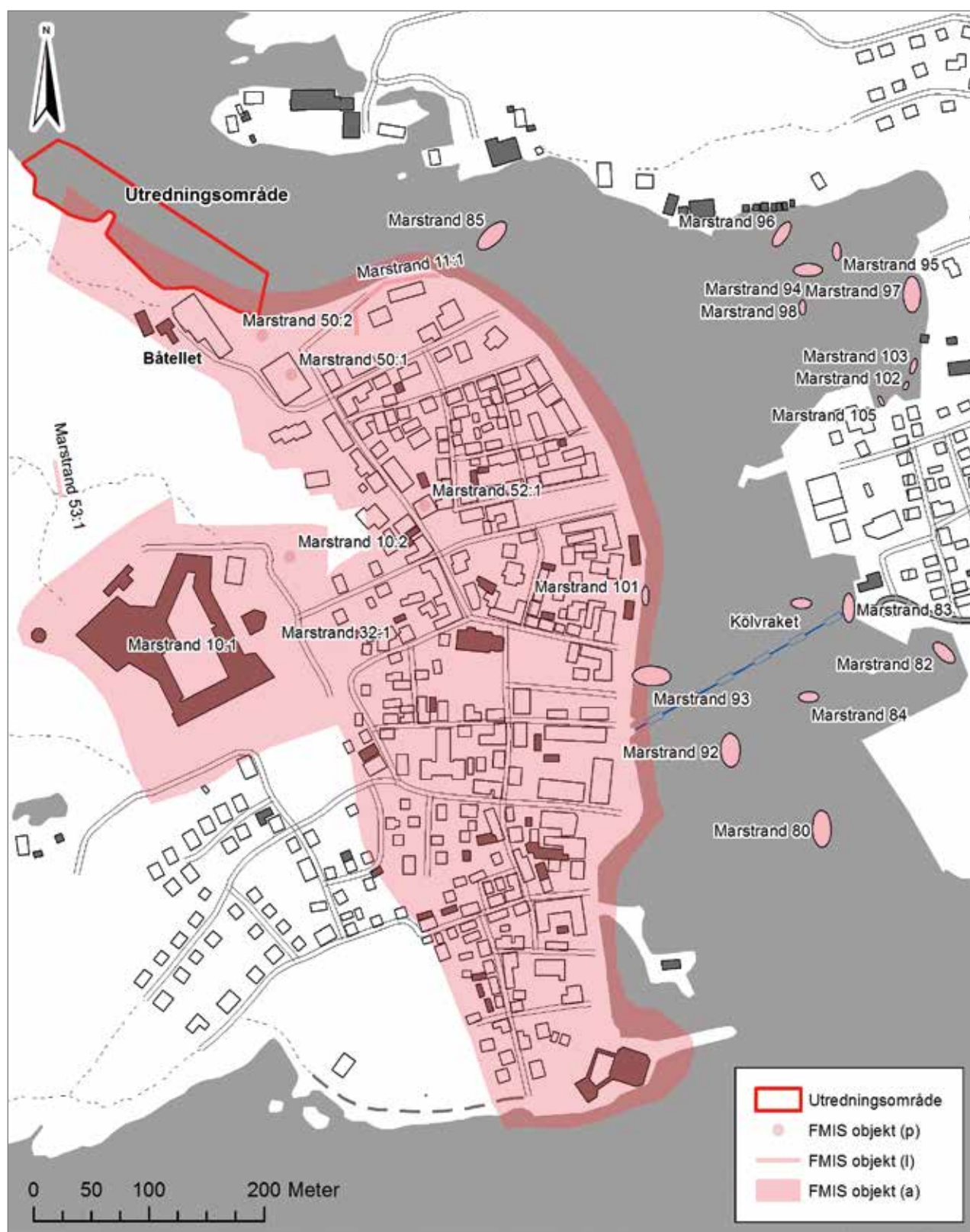
www.vastarvet.se, www.bohuslansmuseum.se

Innehåll

Sammanfattning.....	6
Bakgrund.....	6
Syfte.....	6
Landskapsbild.....	6
Naturlandskap.....	6
Fornlämningsmiljö.....	6
Historiskt källmaterial.....	7
<i>Stadens grundande och utveckling</i>	7
<i>I fred och ofred</i>	7
<i>Från sjöbod till badhus</i>	8
Tidigare undersökningar.....	8
Metod.....	9
Moment 1.....	9
Moment 2.....	9
Resultat.....	9
Slutsatser samt åtgärdsförslag.....	9
Litteratur.....	10
Otryckta källor.....	11
Arkiv.....	11
Tekniska och administrativa uppgifter.....	12
Bilagor.....	12

Figur 1. Utsnitt ur Sverigekartan med platsen för undersökningen markerad.

Figur 2. Utsnitt ur GSD-Fastighetskartan, blad 7Asj, med översikt över utredningsområdet samt närliggande fornlämningar markerade. Skala 1:5 000.

Sammanfattning

På uppdrag av Kungälv kommun utförde Bohusläns museum i juni 2014 en marin arkeologisk utredning vid vandrарhemmet Båtellet i Marstrands hamns norra inlopp. Utredningen utfördes med anledning av detaljplanering inför utbyggnad av kallbadhus med mera. Utredningen resulterade dels i en lämning av recent karaktär, dels i enstaka förekomst av historiska utkastlager. Bohusläns museum bedömer fyndens arkeologiska potential som ringa och anser därför att några ytterligare arkeologiska insatser inte är nödvändiga.

Bakgrund

Kungälv kommun arbetar med en detaljplan som omfattar utbyggnad av vandrарhemmet Båtellet inom fastigheten Marstrand 5:39 (figur 2). Detaljplanen avser även möjliggöra byggnation av ett kallbadhus ut i havet. Det marin arkeologiska utredningsområdet omfattade cirka 10 000 kvadratmeter sjöbotten längs strandlinjen mellan Kungsplanen och knappt 100 meter bortom betongpiren. Fältarbetet gjordes under perioden 2–4 juni 2014. Ansvarig undersökare var Bohusläns museum, med Thomas Bergstrand som projektledare. Utredningen genomfördes enligt Länsstyrelsens beslut 2014-05-21 (dnr 431-3306-2014). Föreliggande rapport är författad av Thomas Bergstrand och Matthew Gainsford.

Syfte

Målen för den arkeologiska utredningen var i första hand deskriptiva, och för att kunna tjäna som planerings- och beslutsunderlag. Syftet var att finna samtliga kulturhistoriska lämningar inom området och bedöma dem med avseende på fornlämningsstatus. Särskilt vad gällde eventuella lämningar som dateras till tidsgränsen år 1850, skulle detta specifikt redogöras för.

Landskapsbild

Naturlandskap

Samhället Marstrand omfattar inte bara bebyggelsen på Marstrandsön utan även Koön. Sundet mellan öarna skiljer samhället åt och utgör dessutom Marstrands hamn (figur 2). Sundet är överlag mellan 100 och 200 meter brett, och är som djupast 12–13 meter. Botten består till stora delar av mjuka sediment, medan vissa grundare partier är uppblandade med grus, sand eller

sten. Centralt i sundet finns ett mindre parti med exponerad berggrund.

Utredningsområdet ligger på västra sidan av det norra inloppet till hamnsundet. Vandrарhemmet Båtellet är den närmaste större byggnaden. Merparten av området är grundare än två meter, medan största vattendjup är cirka sex meter. Botten består av sand, grus och skalgrus inom det grunda partiet. De djupare områdena består av mjukare sediment.

Figur 3. Utredningsområdet från norr. Den gula byggnaden är vandrарhemmet Båtellet.

Foto Matthew Gainsford, Bohusläns museum.

Fornlämningsmiljö

Marstrands hamnområde är det vattenområde på Västkusten som har den, i förhållande till yta, största kända koncentrationen av fornlämningar under vatten (figur 2). Förutom Carlstens fästning, som är statligt byggnadsminne, utgör även en stor del av samhället på Marstrandsön fornlämning (Marstrand 32) av typen stadslager. Utifrån arkeologiska undersökningar i hamnområdet sedan slutet av 1990-talet vet vi att stora bottenavsnitt rymmer historiska kulturlager (Bergstrand 2009a). Den totala utbredningen är dock ännu inte helt känd men kunskapen växer i takt med varje ny arkeologisk insats.

Förutom att det förekommer omfattande kulturlager så finns det idag sjutton stycken kända fartyglämningar, vilka alla är fast fornlämning. Fyra av dessa är identifierade som *Halmstad*, *Stettin*, *Fredricus* och *Kalmar*, och var svenska flottans fregatter som sänktes år 1719 (Marstrand 80, 92, 93, 85). De övriga fartyglämningarna är,

med arbetsnamnen, »Kölvraket« (FMIS-registrering saknas men är troligen identisk med Marstrand 84, om än felpositionerad), »Färjevraket« (Marstrand 107), »Brännaren« (Lycke 196), »Stävraket« (Marstrand 101) samt åtta lämningar i Muskeviken vid Koön (Marstrand 94, 95, 96, 97, 98, 102, 104, 105).

Kölvraket är dendrokronologiskt daterat till andra hälften av 1500-talet, Färjevraket till 1600-talet, Stävraket till 1610–1624 medan »Brännaren« är odaterad. Den senare bedöms dock vara från 1600–1700-talen eftersom det kan sammankopplas med angreppet på Marstrand år 1719. Ytterligare en större fartyglämning förstördes genom muddring 1981 (Marstrand 82) (Lisberg Jensen 1981). I Muskeviken är fem av fartyglämningarna dendrokronologiskt daterade: Marstrand 97 och 94 till första respektive andra hälften av 1600-talet, medan Marstrand 96 är daterad till andra hälften av 1500-talet. Marstrand 105, som ligger delvis under en yngre kajmur, är daterad till tidigast år 1576 och inte mycket senare, medan Marstrand 102 byggdes under 1600-talets början (FMIS för respektive poster, Chibóain Ní 2010, Bergstrand 2008, Gainsford, M. & Ní Chibóhain 2011).

Historiskt källmaterial

Stadens grundande och utveckling

Det äldsta skriftliga källmaterialet om Marstrand är från 1200-talet (Unger & Huitfeldt 1864: DN 6, 57) och indikerar att en viss bebyggelse har etablerats runt den naturliga hamnen. Från år 1291 omnämns »minoriternas kyrka i Marstrand«, det vill säga en klosterkyrka uppförd av Franciskanerorden, vilket bekräftar bebyggelsen men också indikerar dess betydelse. I allmänhet anlades franciskanerkloster i anslutning till relativt omfattande bebyggelse. Från 1300-talet och framöver omtalas Marstrand i administrativa och politiska sammanhang vilket tyder på att staden utvecklats till en självständig administrativ enhet (Svenskt diplomatarium: DS 8, 6819; Lange & Unger 1855: DN 3, 806).

Marstrands grundande har satts i samband med förändringar i sjöfart och handel som ägde rum under slutet av 1100-talet och 1200-talet. Läget i den bohuslänska utskärgården i kombination med dess utmärkta naturhamn gjorde Marstrand till en betydelsefull transithamn för den regionala seglationen. Det var dock under en av de större dokumenterade sillperioderna, som inföll under senare delen av 1500-talet, som orten

uppnådde en dominerande position i Bohuslän såsom handels- och transithamn för utländsk sjöfart. Denna dominans gjorde sig även gällande under sillfiskeperioden under 1700-talet då Marstrand för övrigt upphöjdes till Sveriges enda frihamn, den så kallade Porto franco-perioden 1775–1794 (Å. Holmberg 1963:149ff). Ortens betydelse var fortsatt stor under tidigmodern tid, då bland annat Carlstens fästning anlades och utvecklades. Marstrands hamn var dessutom periodvis bas för delar av svenska flottans västkusteskader.

I fred och ofred

Som ett resultat av ortens centrala funktion som transithamn och militär stödjepunkt var staden vid upprepade tillfällen indragen i stridigheter. Till de mer uppmärksammade konflikterna hör två danska angrepp, dels under Gyldenlöwefejden 1677 och dels år 1719 då den danska flottan belägrade staden till dess att fästningens garnison slutligen kapitulerade och stora delar av den inneslutna svenska flottan sänktes (Å. Holmberg 1963: 235, 262, Ribbing 1949:150). Den senare händelsen har tillskrivits en av Danmarks stora sjöhjältar, Peter Tordenskiöld, som utöver belägringen av Marstrand 1719 även var ansvarig för flera angrepp mot västsvenska intressen under slutet av det Stora nordiska kriget (1700–1721).

Marstrand under senare hälften av 1700-talet präglades dels av merkantilismen och av en väldigt gynnsam sillfiskeperiod. På kungligt direktiv utnämndes Marstrand år 1775 till landets enda porto franco-hamn, det vill säga en transitplats för handelsvaror med särskild jurisdiktion. Verksamheten varade fram till 1794 och medförde en livlig handel, och resulterade bland annat i att Sveriges första och då enda officiella synagoga etablerades på orten. Det stora sillfisket anses ha pågått mellan åren 1747 till 1808. Under denna period utvecklades längs kusten en tidigare icke skådad fiskeberedningsindustri i form av otaliga skärgårdsverk som var sysselsatta med sillsaltning och trankokning. Under 1800-talet utvecklas Marstrand alltmer som en celeber badort. Med Oscar II som återkommande sommargäst och dragplåster skapades under det sena 1800-talet en badortskultur av och för den tillresta societeten. Bestående minnen från denna period är framför allt Societetshuset, badhus och praktfulla villor (Å. Holmberg 1963).

Från sjöbod till badhus

Den äldsta bevarade stadsplanen av Marstrand är daterad år 1669. Från år 1644 finns visserligen en regleringsplan som upprättades efter stadsbranden året dessförinnan. Regleringsförslagen blev verklighet först senare, vilket framgår på 1776 års stadsplan (Hasselmo 1979:11f). Inom avsnittet för det aktuella utredningsområdet finns i den grunda bukten en stor brygga, benämnd *Långbryggan* (figur 4). Bryggan ligger i förlängningen av Långgatan. På östra sidan av bryggan finns en ungefär lika stor utbyggnad i vattnet, benämnd *sjöbodar*. På bryggans västra sida, i höjd med bryggnocken, finns en mindre friliggande kvadratisk byggnad, även den benämnd *sjöbod*. Vid Båtellets ungefärliga placering finns ytterligare en sjöbodsbyggnad, som till största delen är uppförd utanför strandlinjen. En småskalig karta från år 1710 visar att Långbryggans placering är oförändrad, medan det har tillkommit en större byggnad väster om bryggan (figur 5). På 1776 års stadsplan har bilden förändrats en del (figur 6). Den tidigare Långbryggan är borta och istället finns en minst lika lång och bred brygga något väster om Långgatans förlängning. Den nya bryggan är anlagd i förlängningen av en större rektangulär byggnad med sadeltak, förmodligen en magasinbyggnad. Öster om Långgatans förlängning ligger en L-formad, likbent brygga. Det omgivande vattenområdet är mörkskratterat vilket möjligen ska indikera grunt vatten. En ytterligare stadsplan daterad 1798 visar på i stort sett samma utformning (figur 7).

På stadsplanen från år 1876 har magasin, sjöbodar och bryggor fått maka på sig till förmån för badhus, salonger och promenader (figur 9). Kvar längs bukten finns endast en mindre angoringsbrygga i den östra delen. Det grunda partiets yttre gräns mot djupare vatten markeras med en linje. Badhuset, som idag går under namnet Båtellet, är uppfört, och som friliggande badhus i havet finns en byggnad benämnd *Dambassäng*, och väster därom en *Herrebassäng*. Båtellet uppfördes 1856, och benämndes då Varmbadhuset. I Olåns klassiska bok Marstrands historia från 1917 finns de båda herr- och dambassängerna beskrivna: »Kallbassängerna, i deras nuvarande skick anlades 1882, och hade föregåtts af en del smärre dylika, hvilka voro belägna ungefär på samma plats som nu (...)» (Olán 1982:219f). Det badhus som låg närmast det stora Varmbadhuset/Båtellet, den så kallade Dambassäng, revs först 1971. Den befintliga betongpiren hade uppförts som en vågbrytare, till skydd för badhuset (figur 8 och 10).

Vad gäller tidpunkten för vikens utfyllnad berättar Olán att Söcitetshuset uppfördes 1886, »sedan planen nedanför anlagts genom utfyllning af den där förr befintliga viken» (ibid). Namnet på platsen är idag Kungsplan, men även Badhusplan förekommer.

Tidigare undersökningar

Mängden fartygslämningar till trots är regelrätta marinarknologiska insatser en relativt sentida företeelse i Marstrand. Den första arkeologiska utredningen utfördes 1994 med anledning av en kabelförläggning (Holmgren 1995). 1997 genomfördes en utredning vars resultat sedermera bland annat skulle leda fram till undersökningen av Fredricus (Bergstrand 2007a). Denna utredning följdes samman år upp med en förundersökning som omfattade dels Fredricus och lämningen efter fregatten Stettin, som sänktes samtidigt som den förra, och dels av hamnkulturlager (Bergstrand 2007b). Baserat på resultaten genomfördes under 1998 först en delundersökning av hamnkulturlager, och under hösten/vintern den aktuella undersökningen av Fredricus (Bergstrand 2009a). Nästföljande år utfördes en mindre förundersökning av hamnkulturlager samt en utredning av Arvidsvik vid Koön (Bergstrand 2009a, 2009b).

Hösten 2008 genomfördes två förundersökningar i den norra delen av hamnen. Den ena omfattade fartygslämningar och hamnkulturlager i Muskeviken (Bergstrand 2008) medan den andra berörde fartygslämningen Kalmar och hamnkulturlager (Gainsford 2009). Under 2010 utfördes en förundersökning som omfattade ett mindre område i södra Muskeviken (Ní Chíobháin 2010). Följande år gjordes en vårdinsats med Marstrand 96 (Gainsford & Ní Chíobháin 2011). Slutligen kan även nämnas en skadedokumentation av Marstrand 105, lämningen efter ett klinkbyggt fartyg i Muskeviken, som blev hårt åtgången vid olovlig muddring under 2013 (Bohusläns museum, 2013-08-05).

Metod

Fältarbete delades upp i två moment. Moment 1 bestod av okulär avsökning genom dykning och snorkling. Moment 2 bestod av provgroppsgrävning.

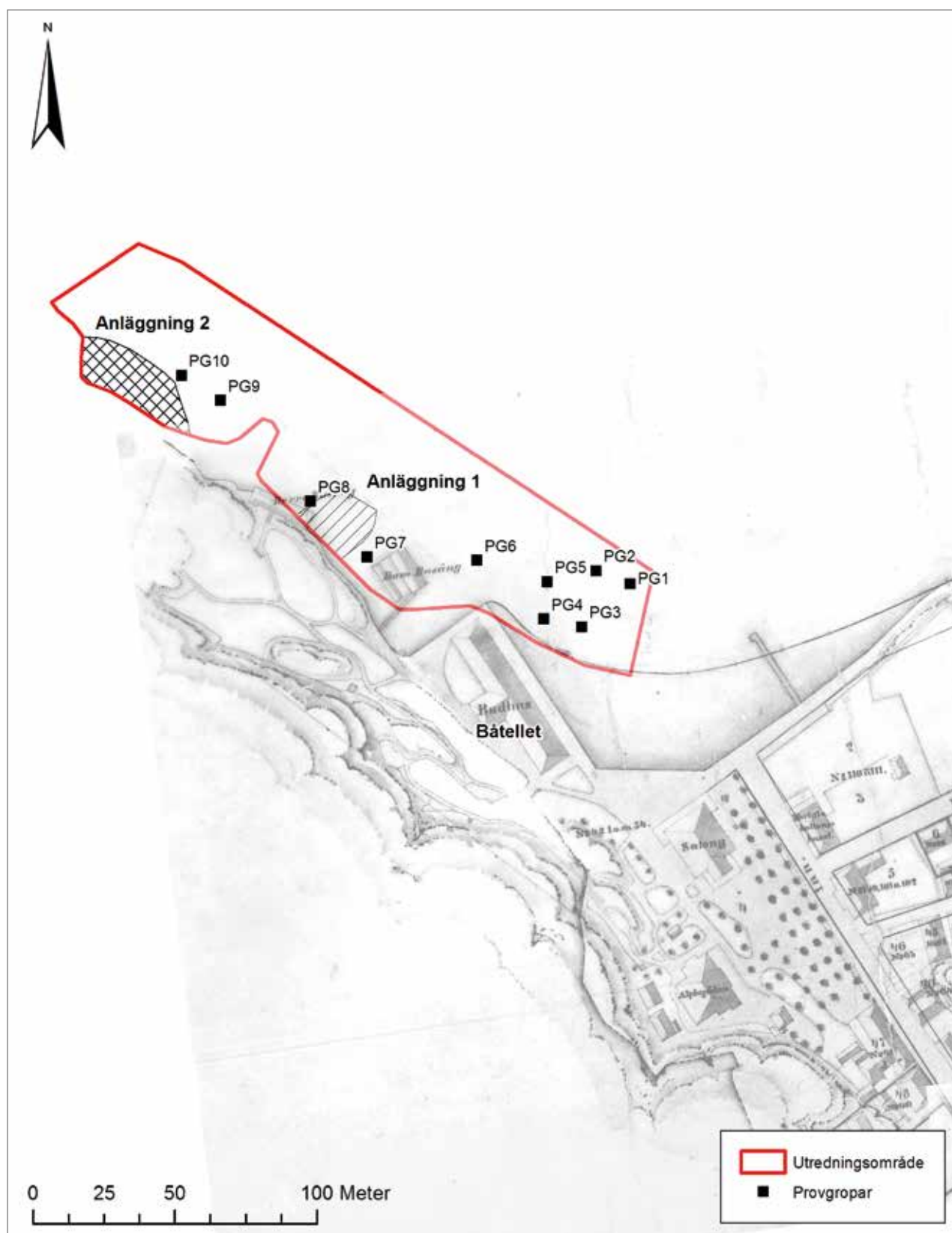

Figur 5. Ovan till vänster. Utsnitt från en karta över Marstrand och delar av Kårehamn, daterad 1710. Utsnittet visar bebyggelsen i viken. Uppsala universitetsbibliotek.

Figur 6. Nedan till vänster. Utsnitt från stadsplanen 1776 över viken. Långbryggan har ersatts av två nya bryggor på ömse sidor av Långgatan förlängning. Bohusläns museums arkiv.

Figur 7. Överst denna sida. Utsnitt från stadsplanen 1798. Uppsala universitetsbibliotek.

Figur 8. Ovan. Båtellet och ett av kallbadhusen, den så kallade Dambassängen, som revs år 1971. Bilden är tagen på 1910-talet. Fotograf okänd. Bohusläns museum, UMFA53247:0096.

Figur 9. Utsnitt från stadsplanen 1876 över viken. Stadsplanen är georefererad och visar även utredningens provgropar och de båda påträffade anläggningarna 1 och 2. Bohusläns museums arkiv.

Figur 10. Hamnens norra inlopp med vy åt öster. Bilden är tagen på 1930-talet och visar det bevarade kallbadhuset (dammbassängen). Den mindre så kallade herrbassängen är vid denna tidpunkt riven. Notera även betongpiren som finns än idag. Fotograf okänd. Bohusläns museum, UMFA53489:0014.

Moment 1

Metoden för avsökning var dels sektorsökning med dykare från båt, dels stråksökning med snorklande dykare inom de grunda partierna. Dykeriarbetet genomfördes enligt AFS 2010:16 Dykeriarbete. Dyksystemet, för den primära dykaren, bestod av ytluftsförsörjning med telefon och bandmask. Räddningsdykaren använde sig av helmask och livlina. Arbetsplattformen var Bohusläns museums dykbåt.

Moment 2

Provgropar grävdes inom hela utredningsområdet men med en viss koncentration till den sydöstra delen. Inom delar av det nordvästra området fanns en stor deponi av stenblock, vilket omöjliggjorde grävning. (figur 11).

Provgroparna grävdes med ejektorsug och uppgrävda massor samlades i nätsäckar som togs upp och sållades på land. Provgroparna varierade något i storlek från 0,6–1,2 meter stora och 0,7–1,2 meter djupa. Sammanlagt grävdes tio provgropar inom utredningsområdet (bilaga 1).

Figur 11. Provgropsgrävning.
Foto Matthew Gainsford, Bohusläns museum.

Resultat

Den okulära avsökningen resulterade i två större anläggningar (1 och 2). Anläggning 1 består av en koncentration av sten som är cirka 22×20 meter stor. Stenens storlek varierar mellan $0,10 \times 0,10$ till $1,0 \times 0,3$ meter (figur 12). Anläggningen höjer sig cirka 1,0 meter över den omgivande bottennivån. Även anläggning 2 är en stenkonzentration. Denna är cirka 50 meter lång och 15 meter bred, och ligger parallellt och i anslutning till strandlinjen. Strandlinjen inom detta avsnitt, mellan Båtellet och utredningsområdets nordvästra begränsning, är i någon utsträckning förstärkt med blocksten. Mellan de båda anläggningarna finns även en betongpir, eller vågbrytare, som är anlagd i sen tid.

Inom hela utredningsområdet påträffades i små volymer svallad flinta, tegelfragment och keramik i det översta sedimentlagret. Sammanlagt tio provgropar grävdes inom utredningsområdet, men fynden var få. I provgrop nio kom något fler fynd bestående av tegelfragment, buteljglas, kritpipskäft, djurben, slagg och skiffer. Inga av fynden kan med säkerhet dateras med större noggrannhet än till 1700–1800-tal.

Slutsatser samt åtgärdsförslag

De historiska stadsplanerna, från 1600- till sent 1800-tal, ger en översiktlig och föränderlig bild över verksamheterna inom området för Kungsplan. Den grunda viken rymde tidigt en stor brygga, *Långbryggan*, och flera sjöbodar. Bebyggelsen förtätades under 1700-talet med ytterligare bryggor, sjöbodar och magasinsbyggnader. Framåt mitten av 1800-talet utvecklades Marstrand alltmer som badort. Flera av de tidigare hamnmagasinen byggs om till badhus, samtidigt som nya hotell och societetshus förändrar stadsbilden.

År 1856 uppfördes ett nytt och stort varmbadhus, nuvarande Båtellet, och som del av anläggningen byggdes även två kallbadhus ute i/vid havet. Sannolikt är det dessa två badhus som återges på 1876 års stadplan (figur 8). De båda byggnaderna skall ha byggts om år 1882 enligt Ölan. Placeringen av åtminstone ett av de

båda kallbadhusen stämmer bra överens med den påträffade anläggning 1. Anläggningen kan kopplas, på bakgrund av de skriftliga uppgifterna och historiska fotografier, som stenfundament till det större kallbadhuset. Byggnaden fanns i nästan hundra år, och revs först 1971. Det är ovisst om även anläggning 2 skall sammankopplas med något kallbadhus. Kartmaterialet talar emot ett sådant antagande. Möjligen har anläggningen tillkommit under 1900-talet och då som del av det befintliga strandsäkringsskyddet. Bohusläns museum anser att den arkeologiska potentialen för anläggning 1 är begränsad, medan det pedagogiska värdet kan ha ett visst värde för berättelsen om badortsepoken. Anläggning 2 anses sakna arkeologiskt värde.

Förutom anläggning 1 och 2 gjordes inga avsevärda fynd. Utfyllnaden av viken, vilket *de facto* skapade Kungsplan, har enligt stadsplanerna täckt över allra största delen av bryggor och sjöbodar. Det finns visserligen en möjlighet att de yttersta delarna på 1700-talsbryggorna sträckte sig ut till vad som fortfarande idag är öppet vatten. Utredningsområdet omfattar emellertid inte det mest intressanta området där lämningar efter bryggor kan förväntas. Vid provgropsgrävning utanför Båtellet, i utredningsområdets sydöstra del, iaktogs ett mäktigt och omfattande lager med skalgrus, varvat med sand och grus. Fynden var, sett till grävd volym, väldigt få och bestod till övervägande grad av svallad flinta, djurben, keramik, glas och tegelfragment. Av intresse är den svallade flintan, vilken är ett vanligt förekommande barlastmaterial längs Bohuskusten (von Arbin 2007), och skulle därför kunna kopplas till den historiska hamnverksamheten inom viken. Provgrop nio innehöll något fler fynd, framför allt vad gäller djurben. Fynden tolkas som ett utkastlager och kan möjligen sammankopplas med det närbelägna kallbadhuset. Resultaten från provgroparna föranleder inte till någon ytterligare arkeologisk insats enligt Bohusläns museums bedömning.

I sammanfattning kan sägas att inga ytterligare arkeologiska insatser är nödvändiga inom utredningsområdet enligt Bohusläns museums bedömning.

Litteratur

- von Arbin, S. 2007. *Varuutväxling på sydvästra Tjörnkusten. Arkeologisk utredning. Vattenområde inom Kholmén 1:1 och 1:200. Klädesholmens socken, Tjörns kommun*. Bohusläns museum. Rapport 2007:43. Uddevalla.
- Bergstrand, T. 2007a. Med bidrag av A. Olsson. *Marstrands hamn. Arkeologi i Marstrands hamn 1. Arkeologisk utredning. Marstrands socken, Kungälv kommun*. Bohusläns museum. Rapport 2006:17. Uddevalla.
- Bergstrand, T. 2007b. *Fartyglämningar och stadslager. Arkeologi i Marstrands hamn 2. Arkeologisk förundersökning. Marstrand 32, Marstrands socken, Kungälv kommun*. Bohusläns museum. Rapport 2006:19. Uddevalla.
- Bergstrand, T. 2008. *Muskeviken. Arkeologi i Marstrand hamn 3. Arkeologisk förundersökning. Marstrand 32, 94, 95, 96, 97, 98. Muskeviken, Marstrands socken, Kungälv kommun*. Bohusläns museum. Rapport 2008:54. Uddevalla.
- Bergstrand, T. 2009a. *Stadslager i Marstrands hamn. Arkeologi i Marstrands hamn 5. Arkeologisk undersökning och förundersökning. Marstrands 32. Marstrands socken, Kungälv kommun*. Bohusläns museum. Rapport 2009:44. Uddevalla.
- Bergstrand, T. 2009b. *Arvidsvik. Arkeologi i Marstrands hamn 6. Arkeologisk utredning. Arvidsvik. Marstrands socken, Kungälv kommun*. Bohusläns museum. Rapport 2009:43. Uddevalla.
- Bergstrand, T. 2009a. *Stadslager i Marstrands hamn. Arkeologi i Marstrands hamn 5. Arkeologisk undersökning och förundersökning. Marstrands socken, Kungälv kommun*. Bohusläns museum. Rapport 2009:4. Uddevalla.
- Bergstrand, T. 2009b. *Arvidsvik. Arkeologi i Marstrands hamn 6. Arkeologisk utredning. Marstrands socken, Kungälv kommun*. Bohusläns museum. Rapport 2009:43. Uddevalla.
- Gainsford, M. 2009. *Sjöförläggning av optokabel. Muskeviken och Göteborgs skärgård. Arkeologi i Marstrands hamn 4. Arkeologisk utredning och förundersökning. Marstrand, Lycke, Torsby, Öckerö och Torslanda socknar, Kungälv, Öckerö och Göteborgs kommuner*. Bohusläns museum. Rapport 2009:3. Uddevalla.
- Gainsford, M. & Ní Chíobháin, D. 2011. *In situ preservation: Marstrand 96. Arkeologi i Marstrands hamn 8. Muskeviken, Marstrands socken, Kungälv kommun*. Bohusläns museum. Rapport 2011:30. Uddevalla.
- Hasselmo, M. 1980. *Marstrand*. Medeltidsstaden 22. Riksantikvarieämbetet och Statens historiska museer. Stockholm.
- Holmberg, Å. 1963. Perioden 1550–1808. I: *Bohusläns historia*. E. Lönnroth (red). Göteborg.
- Holmgren, L. 1995. *Marinarkeologisk undersökning. Marstrands hamn. Marstrands socken, Kungälv kommun*. Bohusläns museum. Rapport 1995:33. Uddevalla.
- Lange, C.A. & Unger, C.R. (red). 1855. *Diplomatarium Norvegicum: Oldbrevet til kundskab om Norges indre og ydre forhold, sprog, slaegter, saeder, lovgivning og rettergang i middelalderen*. Samling 3. Oslo
- Ní Chíobháin, D. 2010. *Åter till Muskeviken. Arkeologi i Marstrands hamn 7. Arkeologisk förundersökning. Marstrand 102, 103, 104 och 105. Marstrands socken, Kungälv kommun*. Bohusläns museum. Rapport 2010:49. Uddevalla.
- Olán, E. 1982 (1917). *Marstrands historia*. Faksimiltryck. Ed.
- Unger, C.R. & Huitfeldt, H.J. (red). 1864. *Diplomatarium Norvegicum. Oldbrevet til kundskab om Norges indre og ydre forhold, sprog, slaegter, saeder, lovgivning og rettergang i middelalderen*. Samling 6. Oslo.
- Svenskt diplomatarium*. Bd 8. H. 2, 1363–1364. Utg. Av Kungl. Vitterhets historie och antikvitetsakademien och Riksarkivet. Stockholm 1964.
- Ribbing, O. 1949. *Göteborgs eskader och örlogstation. 1523–1870. Historisk utarbetad och utgiven av Försvarsstabens krigshistoriska avdelning*. Göteborg.

Otryckta källor

Rapport gällande skadedokumentation av fartygslämning Marstrand 105 i Muskeviken, Marstrands socken, Kungälv kommun. Bohusläns museum. 2013-08-05. VA 337-2013. Uddevalla.

Lisberg Jensen, O. 1981. *Dokumentation av uppmuddrad fartygslämning i Arvidsvik, Marstrand*. Göteborgs sjöfartsmuseum.

Arkiv

Figur 4 Uppsala universitetsbibliotek. *Planta och geometrisk afriktning upå Marstrands stads tompter, gator, små gränder och berg med mera som notabelt kuna wara hvi[l]ket alt finnes på chartan. Kopia av Carl David Gyllenborg ca 1760-1811 efter Kettil Classon Felterus karta 1669. Internt ID: 8653.*

Figur 5. Uppsala universitetsbibliotek. *Carta öfver Marstrands stadh, des öö och fästningen Carlsten ... Carlsten den 8 december a:o 1710. Internt ID: 8654.*

Figur 6. Bohusläns museums arkiv. *Plankarta af Marstrands stad. Stadens läge vid hamnen och inloppen, gator, gårdstomter, hus, kryddegårdar och brunnar, salterier med dess bodar och träbryggor, sådan som den befanns år 1776. Geometriskt avmätt av löjtnant Cronstedt. Marstrand socken, Kungälv kommun.*

Figur 7. Uppsala universitetsbibliotek. *Charta öfver Marstrands stad, stapelstad uti Giötheborgs landhöfdingedöme i Söder härad och södra delen af Bohus län. 1798. Internt ID: 8655.*

Figur 8. Bohusläns museums arkiv. *Karta öfver staden Marstrand. Upprättad år 1876. K. Reenstierna. Marstrand socken, Kungälv kommun.*

Figur 9. Bohusläns museums arkiv. UMFA53247:0096.

Figur 10. Bohusläns museums arkiv. UMFA53489:0014.

Tekniska och administrativa uppgifter

Lst dnr:	43I-3306-2014
Västarvet dnr:	VA305-2014
Västarvet pnr:	11782
Län:	Västra Götaland
Kommun:	Kungälv
Socken:	Marstrand
Ek. karta:	7A5j
Läge:	X:6421529, Y:297132
Koordinatsystem:	SWEREF 99TM
Uppdragsgivare:	Kungälv kommun
Ansvarig institution:	Bohusläns museum/Västarvet
Projektledare:	Thomas Bergstrand
Fältpersonal:	Thomas Bergstrand, Matthew Gainsford, Delia Ní Chíobháin Enqvist
Fältarbetstid:	2014-06-02–2014-06-04
Arkeologtimmar i fält:	76 timmar
Undersökt yta:	10 000 kvadratmeter
Arkiv:	Bohusläns museums arkiv
Fynd:	Inga fynd omhändertogs

Bilagor

Bilaga 1. *Lagerbeskrivning av provgroparna, och beskrivning av anläggning 1 och 2.*

Bilaga 1. Lagerbeskrivning av provgroparna, och beskrivning av anläggning 1 och 2.

Provgroparna

Pg1

1.2x1.4x1.2m djup

0-10 ljus sand

10-90 grå sand och skalgrus

90-120 gyttjig sand

Enstaka förekomst av svallad flinta, djurben och tegelfragment

Pg2

1.2x1.4x1.4m djup

0-10cm ljus sand

10-90cm grå sand och skalgrus

90-120cm hårt packat sand

Enstaka förekomst av svallad flinta, djurben och tegelfragment, en del av ett laggband

Pg 3

1.0x1.0x1.3m djup

0-15 ljus grov sand

15-130 mörkare grov sand och snäckskal

Enstaka förekomst av svallad flinta, djurben, modernt glass och tegelfragment

Pg4

0.8m diameter

0-15cm sand

15-110cm skalgrus/kompakt med skal.

Inget fynd

Pg5

0.6m diameter

1-10cm sand/skalgrus

10-100 skalgrus

Enstaka förekomst av svallad flinta, djurben, recent glass, keramik och tegelfragment

Pg6

0.7m diameter

0-10cm grus/sand

10-70cm sand/skalgrus.

Förekomst av: svallad flinta

Pg7

0.7x0.6x1.2m djup

0-10cm grus/sand

10-40cm Svart finsand och skal

40-90cm skal, lera

90-110cm grus, skal

110-120cm grus
Enstaka förekomst av svallad flinta och tegelfragment

Pg8
0.7x0.7x1.2m djup
0-20cm gyttja/sand
20-120cm skalgrus
Inget fynd

Pg9
0.8x0.7x0.7m djup
0-10cm sand/grus
10-70cm svart sand, sten, skal och slagg
Mer omfattande förekomst av djurben, tegelfragment, slagg, fiskben, kritpipsskaftfragment och skiffer

Pg10 MPG
0,5x0,5x0.7m djup
0-10cm sand sten och skall
10-70cm grov sand och skal
Inget fynd

Anläggningar

Anläggning 1
Område med stenblock. 22x20 m.
Stenens storlek varierar mellan 0,10 x 0,10 till 1,0x 0,3 meter. Bruten sten. En järnbalk ligger i anläggningen.

Anläggning 2
Område med stenblock. Ca 50x15 m (NV-SO). Stenens storlek inte dokumenterad.

Brennigard.

Vom der Festung Carlstein nach dem CHRISTIANSTEIN, nebst die Stadt Mastrand und dessen umliegende Situation sowie dieselbe zugleich mit der im Hafen liegenden Schiffsverhölle vom dem Schiffsbrynnacht Torden Schield.
Den 26. July 1719. ist Allaprinet und den 27. July. Pon-tesson am Kgl. Mayest. zu Dänemark, Norwegen, übergegangen.

- A. Die Festung CHRISTIANSTEIN.

- B. Contre-Scapule So 2 von den Schwärze Sellen wieder Kapstünd.

- C. Die Stadt Mastrand

- D. Datterien die Einlässe des Haffens zu bestrichen.

- E. cinnabaium von maffbaum. jukroßordere cielsuffschaffens

- F. einen Baum zu Labellen mit einem überzogenen fahnen. Sy dem einlaul

- G. groß. Körner. H. Stausbrun. seide 2 Galaceen welche verschicket.

- i Calmark, Charles L. Frick, M. Hall, N. H. Hall, J. H. Hall, J. H. Hall, J. H. Hall.

- O. *Fregata Wilhelmiana* Gilling. Für D. Q. Brandenburg gleichfalls vorerachtet.

- A. Emma Elisabeth Galloway. S. König's Schiff-Werkstatt, und T. Schuss.

- Prince Friderick Von Hessen Stuart erbet.

- V. *Serpukhin, Sifzina, welcher wegen der Bombardement sich auf's einge-
hug. W. Selgen müßte*

- a. Prince Geng. b. Com. Paulsen. Zhang. Dahnifels. jomhuas. so zu oft.

- C. Salij, Ulysses, 24. Dec. nachtschlief die Posten ehesten abgeordnet und hernach in die Stadt Porto geschickt.

- d. sechste langmahren vernuß bnerliche so die Nistung beschreiben

- c. Friedrichshall. - f. Nützgerinden. 2 König. Dittighe zu dem me.

9. Marburg. h. Salom. Friedr. v. Hessen. J. 1794. Wilhelmsh. die

- angewandte Schweißschmelze, welche die Wirkung von Eisenpulver

- auf dem Haffte Daziert und hinterhöle Ben: geist.

1. Seine / Prinz Carl in uniform. Gelber rother mantel, beyter, Bandolier.

7. Les Travaux de l'école ont été dirigés par le directeur de l'école, qui a tenu à jour le registre de l'école.

- C. *Loebel nach dem Subscriptum gelinde p. 203 fici die Intentione gef. et.*

Maßstab von 100 Rheinländische Fußellen.

$$\mathbb{K} \text{ LEFT V E R } = \text{O E N.}$$

$R \supset Q \supset Z$